

УДК 94(477).154:061

Олена Гуменюк
(Київ)

СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ПЛАСТУНІВ-ЕМІГРАНТІВ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО РУХУ СКАУТІВ

У статті розглядаються причини становлення та основні види діяльності Союзу українських пластунів-емігрантів. Наголошується на важливості представлення української нації Союзом українських пластунів-емігрантів в контексті міжнародної співпраці.

Ключові слова: пластуни, еміграція, український, Європа, Чехословаччина.

Зародження скаутського руху пов'язують з ім'ям генерала Роберта Бейдена-Пауелла у 1908 р. А країною, звідки скаутський рух бере початок стала Великобританія. Територією зародження і поширення українського пластового руху на початку ХХ століття стала Західна Україна. Український пласт – це національне відгалуження міжнародної молодіжної скаутської організації. Або якщо більш детально, то пласт (також Український Пластовий Улад) – організація української молоді для всебічного патріотичного самовиховання, в якій відповідно до виховних методик міжнародного скаутського руху, поєднаними з українськими національними традиціями й цілями, виховуються діти й молодь. Основоположником українського пласту вважається Олександр Тисовський, доктор біологічних та філософських наук. У 1911 році він сформулював основні ідейно-організаційні засади української молодіжної організації з чітко вираженими національними ознаками. На рубежі 1911–1912 років у Львові, що тоді входив до складу Австро-Угорської імперії, майбутні старшини Української Галицької армії – Петро Франко та Іван Чмола почали організовувати перші пластові гуртки [3, с. 11-12]. Протягом перших двох десятиліть ХХ століття пластові організації набули широкого поширення на українських західних та центральних землях, відіграючи важливу роль в справі патріотичного виховання української молоді особливо в період Першої світової війни та національно-визвольних змагань.

Перш ніж характеризувати організації українських пластунів-емігрантів, потрібно коротко зупинитися на основних моментах устрою та особливостях пластового руху. Отже, головними в діяльності пласту є виховні спільноти або т. зв. пластові улади, де гуртуються і виховуються діти і юнацтво, окремо хлопці та дівчата. Перший з них – Улад Пластових Новаків (новачок), охоплює дітей віком від 7 до 11 років, організованих у рої й гнізда, які діють під керівництвом новацьких вихованців. Основою другої виховної спільноти – Уладу Пластунів Юнаків (юначок), є гурток, що складається від 6 до 8 хлопців або дівчат, віком 12 – 17 років; кілька гуртків певної місцевості об'єднуються в курінь. Як гуртки так і курені діють під керівництвом обраних гурткових і курінних провідників, та за допомогою призначених їм упорядників і зв'язкових. Третьою виховною спільнотою є Улад Старших Пластунів (пластунок), в якому гуртуються у добровільних і самоуправних гуртках і куренях старші пластуни від 18 до 26 років. Окрему спільноту в рамках пласту становить Український Пластовий Сеньйорат, де гуртуються пластуни після виходу з лав Уладу Старших Пластунів, організовані у територіальних або загально-територіальних куренях [9, с. 23]. Потрібно зазначити, спорт відіграв важливу роль в пластовому житті (устрої). Під час таборів найчастіше влітку та мандрівок або іншими словами походів пластуни вправлялись у фізичній майстерності та виховували в собі витривалість, стійкість. Через фізичні вправи, ігри, спортивні змагання пластуни гартували не тільки тіло, а й розвивали в собі готовність в будь-який момент долучитися до боротьби за відновлення власної держави. Тобто фізичне виховання було невід'ємною частиною патріотичного вишколу пластунів.

1920-і роки стали періодом випробувань для українських пластових організацій на території Галичини та Волині, що на той час перебували у складі Польщі. Після вирішення долі Галичини у 1923 році, яка мала б стати автономією в складі Польщі, польська влада почала більш активно цікавитися діяльністю українських патріотичних організацій на Західній Україні. Перш за все поляків цікавили організації, що виховували молодь. Найбільшими з них були спортивні та військові товариства, такі як «Січ» і «Пласт». Польська влада збільшує тиск на пластунів, забороняє проведення таборів та вишколів. Зрештою, у 1928 році польська влада забороняє легальну діяльність пласту на Волині, а у 1930 – в Галичині [6, с. 32]. Таким чином, пласт на українських землях переходить до підпільної

діяльності, а на еміграції пластові організації набувають значення легальних представництв українських емігрантських осередків.

Отже, в міжвоєнний період нового розвитку український пластовий рух набув на еміграції, зокрема, в Чехословаччині (ЧСР). Ще в 1921 р. в Чехословаччині, а саме, в Празі та Подєбрадах, були створені пластові дружини за зразком чеських скаутських організацій. В 1925 р. в Празі була організована Українська Пластова Команда, яка координувала свою діяльність з Верховною Пластовою Командою у Львові. Український пластовий рух на еміграції і, зокрема, його найбільша координуюча організація Союз українських пластунів-емігрантів в ЧСР (СУПЕ) – відігравали важливу роль в справі пропагування української справи за кордоном [3, с. 45]. Новою метою діяльності українського пласту на еміграції стало офіційне представництво організації, охоплення пластовим рухом всієї еміграції по різних місцях скупчення українців, протест проти заборони та переслідувань пласту. Для виконання цієї мети в Празі було створено СУПЕ – Союз українських пластунів-емігрантів.

Союз українських пластунів-емігрантів як незалежну легальну статутіву організацію засновано в Празі в 1930 р. Установчий з'їзд СУПЕ проходить в Празі 7 червня 1931 р., а до того часу діяв його ініціативний комітет – Тимчасова команда СУПЕ [7, с. 38]. Союз одразу розпочав активну пропагандистську діяльність, інформуючи іноземну громадськість не тільки про пластовий рух на еміграції, але й гідно представляючи всю українську еміграцію. Також висилались як окремі представники, так і цілі делегації на міжнародні скаутські змагання (джерборі). Найбільший успіх мала делегація українських пластунів на т. зв. Першому слов'янському джерборі, що проходив в Празі 27 червня – 3 липня 1931 р. Почесним головою даного джерборі, або як його ще називали з'їздом, був президент Чехословаччини Томаш Масарик. Завдання з'їзду полягало у взаємному пізнанні та зближенні слов'янських народів. В даному контексті варто навести частину промови, виголошеної представником української делегації на Першому слов'янському джерборі:

«Дорогі брати і сестри!

Зараз, коли ми приступаємо до свого великого діла, до свого виступу, я хочу, щоби кожний з Вас і всі ми згадали про свій милий, тихий край, свою рідну Україну. Бо це для неї ми тут живемо, для неї працюємо. Для неї кладемо свої сили. Сьогодні ми робимо свій перший крок, вірніше – Ви, дорога молодь, робите свій перший крок, хоч за Вами вже 5 років праці. У повній свідомості важливості менту, ми мусимо зробити цей крок спокійно, гідно й гордо. Цього вимагає вся сума обставин, цього вимагає наша Українська справа. Ми не тільки не можемо зробити чогось негідного, але повинні прикласти всіх зусиль, щоби наші вороги не могли нас спровокувати на якийсь вчинок, який би нас сплямував. Хай вже ті скавти, що Ви з ними зустрінетесь прийдуть з ворожого для нас краю, чи з приятного, Ви повинні добре пам'ятати точку пластового Закону, що пластун пластунові є братом і приятелем всіх людей доброї волі. А тепер ми робимо свій перший крок. Ми віримо, що він буде добрий, що він допоможе нам скорше зобачити свою вільну Україну. Цеб-то, вона зараз не є вільна, але вона буде вільною і ми мусимо постаратися, щоби вона була вільною. Ще раз повторюю, що наш виступ має бути спокійний, гідний і гордий» [1, арк. 8].

Потрібно наголосити на значенні спорту в якості міжнародного представлення руху українських пластунів. Адже жодний скаутський з'їзд, або джерборі, не проходив без спортивних змагань. Саме пластом на еміграції приділялась значна увага у вихованні молодого, фізично здорового, патріотично налаштованого покоління українців. Пласт являв собою невід'ємну частину всього молодіжного руху українських емігрантів. Зокрема, студенти були активними учасниками пластового руху на еміграції. Так, члени Громади студентів-емігрантів з Великої України заснували в 1922 р. Українське спортивне братство «Тур», яке в своїй організаційній структурі передбачало існування секції скаутизму. Діяльність пластунів в повній мірі відповідала меті та основним завданням Українського спортивного братства «Тур» – утворити в широкому масштабі українську спортивну організацію, в першу чергу серед української еміграції в Чехословаччині, яка б піднесла роль та значення спорту серед українців і набула б певної поваги серед спортивних організацій інших народів [4, с. 269].

Великого значення надавалось спорту в Школі українських пластунів у таборі інтернованих військових Армії Української Народної Республіки в Щипіорно, Польща. Крім викладання обов'язкових предметів (праці в майстернях і на городі, природознавства) окрема увага приділялась спорту. Почавши з військових спортивних вправ у школі, пластуни перейшли до т. зв. «американського спорту», для чого приїхав спеціальний інструктор, а спортивне приладдя надіслала добродійна місія – УМСА (Товариство Американської Християнської Молоді), вона ж розробила програму. До нової спортивної програми входили: гімнастика, масові ігри, складні ігри (волейбол, баскетбол, бейсбол, футбол), бокс, легка атлетика та ін. Через два місяці після початку занять пластуни школи успішно змагалися з учнями польських шкіл. Вихідці даної школи стали основою української гімназії в Ржевниціях в Чехословаччині, що також була значним осередком українського скаутського руху [7, с. 110].

Такі заходи, спрямовані на представлення пласту за кордоном як частини всієї української нації на еміграції, мали велике значення і здобули підтримку української справи в Чехословаччині, Великобританії, Югославії, Німеччині, Австрії, Скандинавських країнах. Делегації пластунів на всіх міжнародних змаганнях виступали під синьо-жовтими прапорами і завжди наголошували, що представляють державу Україну [1, арк. 2-4].

СУПЕ об'єднував численні організації як в Європі, так і на українських землях. Спочатку створювалися старшопластунські (з числа студентів), згодом юнацькі і новацькі відділи. На 1932 р. СУПЕ координував роботу 15 куренів, з них сім у Ржевничах (ЧСР), три у Празі, по одному в Брні, Данцігу (сучасний Гданськ), Кракові та інших містах. На початку 1933 р. членами СУПЕ стали пластові відділи в Парижі, Граці, Греноблі, Відні, Загребі [5, с. 54].

Серед найбільших та найактивніших пластових організацій, членів СУПЕ, потрібно загадати про гурток пластунів в Королівстві Югославія у Загребі – «Перелетні». Працюючи напівлегально, без затвердженого владою статуту, члени гуртка проводили національно-пропагандистську працю серед місцевих українців, влаштовували зібрання, виступали з доповідями і рефератами, організовували екскурсії тощо [8, арк. 8].

В Кракові на початку 1930-х років існував пластовий курінь ім. 22-го січня при Українській студентській громаді. Курінь діяв як «туристично-краєзнавча секція Пласт», на чолі якого був в подальшому відомий діяч Організації українських націоналістів (ОУН) – М. Климишин. Після заборони пласту польською владою в 1933 р. значна частина членів куреня перейшли до ОУН [11, арк. 97].

Франція протягом міжвоєнного періоду була важливим центром для української політичної еміграції. Крім того, при Генеральній раді Союзу українських емігрантських організацій у Франції в 1937–1939 рр. діяла Пластова Референтура, що видавала неперіодичний пластовий журнал «Скоб». Пластова Референтура організувала вперше український пластовий табір у Франції в Шалеті (18 серпня – 19 вересня 1937 р.). Участь в таборі взяло 56 дітей. Учасники табору приїздили з Шалету, Парижу, Ліону. Комендантом табору було запрошено С. Сірополка з Праги [10, арк. 4].

Відстоюючи інтереси українського народу, а саме протестуючи проти політики Польщі та розв'язання пласту в Галичині та Волині, Союз українських пластунів-емігрантів провів масштабну акцію протесту. Так, органи СУПЕ розіслали до пластунських організацій та українських еміграційних видань письмові протести (650 примірників на 300 адрес), про це свідчать матеріали у «Вістях СУПЕ». Крім того, команда СУПЕ публікувала меморандуми в іноземних виданнях в справі тиску польської влади на пласт та проведення т. зв. пацифікації (умиротворення насильницькими методами населення) в Галичині та на Волині. З викриттям польської урядової політики, пов'язаної з утисками українського населення в межах Речі Посполитої виступали делегати СУПЕ з доповідями на міжнародних конференціях, з'їздах, змаганнях [2, арк. 45–48]. Тому варто навести уривок саме з такого меморандуму, представленого іноземній громадськості делегатами СУПЕ: *«В Галичині пластові відділи, що видержали воєнну пробу підчинилися на весну 1918 р. ново основаному «Тов. Охорони Дітей і Опіки над Молоддю» у Львові як свому патрону, та добилися навіть признання від б. австр. шкільної влади 1918 р. Від цього часу по нинішній день працює Пласт як самостійна секція Т. О. Д., хоч в послідному часі працюється над статутом окремого тов. «Пласт» у Львові. По українсько-польській війні 1918–19 р. були пл. відділи в Галичині перші у віднові своєї діяльності з поміж усіх укр. товариств. Пластова молодь була перша, що активно вступила на шлях обнови українського життя в гірко-тяжких для цілої Нації обставинах. В 1920 р. відновлено пл. централю цим разом при Т.О.Д. і названо її «Верховна Пластова Рада». Польська влада політична й шкільна відразу стали на негативному становищі у відносинах до Пласту, хоч по рік 1923 р. не звертали може особливої уваги на нього, заняті надто своїми внутрішніми справами... Зразу шкільна польська влада держалась австрійської традиції невтручання. До 1923 р. був у Верховній Пластовій Раді представник шкільної влади, що формально був певною охороною Пласту перед офіційною владою на місцях. Та навіть в добу цих «ідилічних» часів Укр. Пласту в Польщі загал поляків не сприяв Пластові, а навіть його нищив, уживаючи до цього своєї власти»* [2, арк. 36-37].

Союз українських пластунів-емігрантів та його споріднені організації в Європі припинили свою діяльність з початком Другої світової війни. Спочатку був ліквідований осередок СУПЕ в Чехословаччині в 1938 р., а протягом наступних декількох років припинили роботу пластові організації у Франції, Югославії та інших країнах. Це було викликано розпорядженням Гітлера про заборону скаутського руху і, зокрема, пластових організацій як виразників національної ідеї українського народу.

Діяльність СУПЕ в справі пропаганди української справи мала великий масштаб та успіх, окремо потрібно відзначити участь делегатів-пластунів на всіх міжнародних з'їздах та активну видавничу діяльність СУПЕ. Ці заходи відігравали велику роль і здобули підтримку української справи на території європейських країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 945, 90 арк. – Звіт про участь українських пластунів у першому слов'янському Джемборі в Празі 27 червня – 3 липня 1931 р.
2. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 946, 68 арк. – Короткі нариси з історії українського пластового (скаутського) руху, складені командою СУПЕ і Верховною пластовою командою у Львові (чеською та англійською мовами). Довідка про перешкоди пластового руху в Західній Україні. Інформація про український пластовий рух для чеських часописів, інші довідкові матеріали.
3. Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911 – 1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту) / С. Левицький. – Мюнхен, 1967. – 136 с.
4. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч.1. – 609 с.
5. Окаринський В. Пласт в українському національно-визвольному русі (1911–1939 рр.) / В. Окаринський. – Тернопіль, 2006. – 221 с.
6. Окаринський В. Український скаутський рух (1911 – 1944 рр.) / В. Окаринський. – Тернопіль, 2006. – 264 с.
7. Пан-Пугач С. Пластовий альманах / С. Пан-Пугач. – Рим, 1976. – 196 с.
8. Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ), ф. 15, оп. 2, спр. 63, 22 арк. – «Пластові вісті» – орган Союзу українських пластунів емігрантів.
9. Пластові приписи й розпорядки. – Львів, 1927. – 124 с.
10. ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 114, 10 арк. – «Скоб» – журнал пласту на чужині.
11. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygnatura 793, 758 s. – Ukrainśka Studencka Gromada w Krakowie 1924 – 1939.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2014.

Елена Гуменюк

Союз українських пластунов-емігрантов в Чехословакиї в контексте міжнародного руху скаутів.

В статті розглядаються причини створення, а також основні види діяльності Союзу українських пластунов-емігрантов. Підкреслюється значення представлення української нації Союзом українських пластунов-емігрантов в контексте міжнародного співробітництва.

Ключові слова: пластуни, еміграція, український, Європа, Чехословакия.

Olena Humeniuk

The Union of Ukrainian Plast Émigrés in the Czechoslovak Republic in the Context of International Scout Movement.

The founding reasons and main kinds of activity of the Union of Ukrainian Plast Émigrés are underlined in the article. The author points out the importance of the Ukrainian nation representation by the Union of Ukrainian Plast Émigrés in the context of international scout cooperation. The researcher emphasises that this Union played an important role, since it popularised Ukraine abroad. Among the most important objectives of the Union of Ukrainian Plast Émigrés in the Czechoslovak Republic the author outlines the following: to officially represent the Union, to enrol members from other cities and, therefore, to unite the emigrants, to protest against Plast prohibition and persecution, etc.

Key words: Plast, Union of Ukrainian Plast Émigrés, International Scout Movement, emigration, the Czechoslovak Republic.